

Леонід Мосендз і Костопільщина

13 жовтня 1948 року в далекій Швейцарії перестало битися серце талановитого класика художньої літератури. Відтоді минає 65 років, але пам'ять про нього живе у свідомості вдячних нащадків, в т.ч. і костопільчан, бо його родові корені по материнській лінії ведуть у наш край. Мати поета і вченого була дочкою лісничого Федора Лясковця, котрий жив неподалік Горині, напроти с.Збуж, де в дитинстві бував майбутній письменник.

Леонід Маркович Мосендз - видатна постать української еміграції 20 - 40 років ХХ століття. Його знали шанувальники художнього слова не тільки в Західній Європі, а й на Американському континенті. То була людина творчої напруги і різнобічного таланту.

Обдарований поет і прозаїк, публіцист і літературний критик, учений-хімік і перекладач - такий діапазон його невтомної діяльності. Завжди працював натхненно, до самозабуття. Тому вдалося залишити глибокий слід як і на ниві красного письменства, так і в науці, хоча в житті зазнав багато випробувань.

За радянського тоталітаризму він був з ідеологічних міркувань викреслений із літературного процесу. І як не парадоксально, про Леоніда Мосендза я дізнався в 90-х роках, зокрема після виходу у світ хрестоматії "Українське слово" (Київ, видавництво "Рось", 1994, т.2). Можна сказати, що поет і учений повертається своїми самобутніми художніми творами в Україну із Західної Європи, де провів більшу частину свого життя. За ним, за рідним краєм, його чутливу душу постійно мучила ностальгія, яка часто виливалася у хвилюючі поетичні рядки:

*"Під золотим дахом ліщини
стою, дивлюсь - не надивлюсь...
І до широкої рівнини
душею тремітно молюсь..."*

А в одному із своїх віршів напише: "Важкі сходи нам чужого дому". Сказано боляче, правдиво.

... Біографія Леоніда Мосендза бере початок із м. Могилева-Подільського, що на Вінниччині. Там він народився 20 вересня 1897 року в родині службовця, котрий тривалий час працював економом у польського поміщика. На подільській землі минало дитинство допитливого хлопчика. Виростав серед мальовничих краєвидів Придністров'я, які натхненно оспівала Леся Українка у циклі поезій "Подорож до моря":

*Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!*

Виховувався майбутній поет на місцевих казках, народних піснях і легендах про мужніх борців за свободу - запорозьких козаків Максима Залізняка та Івана Гонта, Устима Кармелюка і Олексу Довбуша... Відомо, що серед його предків були люди різних національностей: українці, білоруси, поляки і навіть греки. Грецьке прізвище Мосендз так і закріпилося за нащадками переселенців із далекої Еллади. (До речі, ветеран педагогічної праці, уродженець Вінниччини Арсен Андрійович Лаба розповідав автору цих рядків, що його шість дядьків по материній лінії - учасники Другої світової війни - мали прізвище Мосендз).

Вчитуючись у хрестоматійні матеріали "Українського слова", я натрапив на лист Леоніда Мосендза до його двоюрідної сестри. Він заінтригував мене своїм змістом. Для нас, костопільчан, досить цікавим є повідомлення письменника про його походження: "Колись мій батько мав родовід, кажуть, гарно опрацьований. Мені ніби пам'ятається, що висів він у нас в Могилеві на стіні. Але як батька не стало, наша бабуня, мати наших матерів, закинула його, мовляв, родовід - це дурниця, бо кожен мусить бути "сам собі предок", як казав Наполеон. А вона була велика прихильниця його. Отож про рід Мосендзів маю відомості лише ті, які мені оповідала мама..."

“Моя мама, - читаємо далі, - як, може, пам'ятаєш, Лясковець, а наша бабуня - уродженка Селюжицька. Її мати - наша прабабуня - була з роду Корзонів. Це старий польський рід, з якого є багато відомих осіб... Ти ж знаєш, що ті волинські шляхтичі - всі родичі. Тож і наша бабуся казала, що вона якась далека родичка князя Сангушка, того самого, що його большевики року 1918 жахливо замучили на Волині. Тоді, я пам'ятаю, як бабуся молилася за його душу й оповідала мені, як вона з ним кілька разів танцювала у Варшаві”.

Батько бабусі Леоніда Мосендза трагічно загинув, коли їй було 8 років. Дітей (а їх було багато) розібрали родичі. У молоді літа вона пішла за компаньйонку до якоїсь багатой шляхетської родини. Із дочкою цієї сім'ї вона всюди побувала: у Києві, Вільно, Варшаві. Багато чого побачила і навчилася “всього того, що за тих часів треба було для шляхтянки”.

У дитинстві Леонід часто відвідував бабусю, що жила на Костопільщині. Про те, який вплив мала краса Поліського краю на формування естетичних здібностей майбутнього письменника, яскраво відтворила відома діячка української діаспори в Канаді Антоніна Горохович в одній із статей, розміщених у збірнику “Літопис Волині”: “Леонід Мосендз - волинянин через свою бабу волинянку і через перебування в домі діда біля Костополя...”¹.

Називаючи його поему “Волинський рік” прекрасною, вона продовжує: “Не схибиш ти, дитино, вже з дороги, яку тобі проклав волинський рік”, тобто хлопчик Марко (герой твору), проживши в дідовому домі рік серед чудової природи, в чарах волинської релігійності і національної обрядовості, слухаючи зацікавлену розповідь і спів народний, він вже не зійде з шляху, не відірветься від коріння родового дерева, бо мова, ритми пісень та глибокий зміст і краса творчості не допустять до цього. Проходячи моря й країни всякі, він, як Гомерів Одисей, буде носити в серці виживо землі своєї”.

пісень та глибокий зміст і краса творчості не допустять до цього. Проходячи моря й країни всякі, він, як Гомерів Одиссей, буде носити в серці видиво землі своєї”.

Від перших двох дружин у Федора Лясковця дітей не було...

“З бабунею мали двох доньок: мою й твою маму, - пише Леонід Мосендз. - Дід був, кажуть, мила й колегіальна людина. Гарно співав, грав і тому був у Костополі, де вони жили, дуже облюбленим. Співав на крилосі в церкві, а з крилоса йшов до костела грати на органі. Сам був, як згадав я вже, православним, але бабуня залишалася католичкою”.

Далі розповідається про бабусиних братів. Один із них став відомим інженером у Варшаві, будівничим найбільшого мосту через Віслу. “От тобі й усі відомості про Мосендзів, Селюжицьких, Корзонів і Лясковців. Якби не військові події, - бідкався Леонід Мосендз двоюрідній сестрі, - було б щось до знайдення на Волині, але тепер ... з усього цього лише добрий матеріал для роману. Я вже його й почав колись опрацьовувати, але ..., напевно, вже ніколи не докінчу”.

Із листа ми довідуємося про дальшу долю Федора Лясковця. Він помер (за спогадами людей) од раку. Бабуся письменника овдовіла у тридцять чотири роки. Старшій дочці (матері Леоніда) було тоді тільки 15 літ, а молодшій - 7. Однак своєю енергією і працьовитістю вона виховала обох.

Не менш цікавими є і такі рядки: “Взагалі була це особність з диктаторськими нахилами (мова йде про бабусю, - прим. А.К.). Вона, властиво, мене й виховала, бо моя мама була безконечно добра жінка, але нікля перед бабунею, яка до неї завжди зверталася “дзецко”.

Леонід Мосендз (за твердженням словацького літературознавця Мікулаша Неврлі, з яким я листувався) від семи років проживав у селі Ялтушків Барського району, куди мати переїхала з Могилева-Подільського після смерті чоловіка. Початкову школу закінчив у с.Яришів 1911 року, де мешкав у своєї тітки Марії Чупрун. Кореспондент газети “Вінницька правда” Микола Горобець, автор статті “Леонід Мосендз і Придністров'я”, надісланої на моє ім'я, слушно зауважує: “Добре було б, якби місцеві краєзнавці дізналися, де та хата, чи живуть у ній потомки Чупрунів, що вони знають про свого родича”.

¹ Є відомості, що лісництво було неподалік р. Горинь, напроти с.Збуж, у якому працював дід А.Мосендза.

Анатолій КАРПЮК.

(Продовження у наступному номері)

(Продовження. Початок у попередньому номері газети)

Упродовж 1911-1915 рр. Леонід Мосендз навчався у Вінницькій учительській семінарії, після закінчення якої деякий час працював на освітянській ниві. Десь у 1916 р. молодий учитель був мобілізований у царську армію і відправлений на Румунський фронт. Довелося зазнати труднощів військового життя в непривітних окопах. У такому віці, звичайно, важко розібратися у складній суспільно-політичній ситуації, яка склалася в 1917 р. Однак поезія Тараса Шевченка, його бунтарська муза та "Історія України-Руси" Михайла Грушевського так вплинули на його світогляд, що він із "російського патріота" став свідомим українцем, влившись у ряди борців за незалежність України. У петлюрівському війську перебував і його рідний брат, який не повернувся додому - загинув в одному з боїв.

Коли 1920 року війська отамана Симона Петлюри в Могилеві-Подільському зазнали поразки, Леонід інтуїтивно відчув, що залишатися в підрадянській Україні колишньому старшині ніяк не можна. Щоб не ризикувати власним життям, обрав еміграцію:

*Ми кажемо: "Гіркий хліб вигнання,
Високі сходи нам чужого дому..."
Та скарги зміст сховався за утому,
За байдужість буденного щодня...*

Два роки юнак перебував у Польщі¹, звідти подався до Чехо-Словаччини в м. Подебради, де на той час знаходилася численна українська, як тепер кажуть, діаспора. Їй співчував сам президент Масарик, намагався усіляко допомагати. Мосендз, екстерном закінчивши гімназію, вступив до сільсько-господарської академії на хіміко-технологічний факультет, де навчався до 1928 р. Там здібного студента помітили і залишили у вузі. Через кілька років наполегливої праці він успішно захистив докторську дисертацію з питань переробки нафти (1931 р.). На думку фахівців, вона не втратила свого практичного значення і сьогодні.

Після того, як академія перестала існувати, Л. Мосендз виїжджає на Закарпаття. Упродовж 1937 - 1938 рр. працював викладачем у комерційних школах Сваляви і Хуста. А коли угорські фашисти окупували Закарпатську Україну, поет і учений перебирається до Братислави, де влаштовується на роботу в Дослідний інститут виноробства. З'явилася можливість продовжувати займатися наукою. І він написав декілька праць.

Життя потроху входило у звичну колію. Деяко поліпшилися матеріальні умови, і Ле-

Життя потроху входило у звичну колю. Децю поліпшилися матеріальні умови, і Леонід Мосендз одружується з чешкою Магдалиною Папанковою, лікаркою за фахом. Щиро радів, коли в них народилася дочка, яку назвали Марійкою на честь Леонідової матері. Ось як просто і зворушливо він згадує її у "Листі до сестри про родовід Мосендзів": "Ну, а тепер бувай здоровенька, сестричко люба. Цілую міцненько тебе й дитиняток, твої віддані Магда, Марійка і Леонід. Наша Марійка має вже 7 місяців, важить 7 кілограмів і безперестанку розмовляє, особливо ввечері, коли треба спати..." їй, "доньці Марійці на спомин і пригадку", згодом батько присвятить поему "Волинський рік" і цікаву книжечку віршованих казочок для дітей під назвою "Пригоди котика Кікі".

Перебуваючи в Чехо-Словаччині, поет Л. Мосендз належав до т.зв. "празької школи", до якої входили такі талановиті майстри художнього слова, як автор "залізних строф" Євген Маланюк, Олег Ольжич (син прекрасного лірика Олександра Олесья-Кандиби), Олена Теліга, Оксана Лятуринська, Юрій Дарган та ряд інших. Ціле гроно самобутніх українських літераторів! І серед них - Леонід Мосендз, його дзвінкий поетичний голос.

"Інша визначна індивідуальність еміграційної поезії, - писав Олег Ольжич про свого побратима по перу, - є Л. Мосендз (збірка "Юнацька весна", 1933 р., "Зодіак", 1941 р.). Теж у нього форма глуха і підкреслено недбала, але тим ясніше виступає шляхетна витриманість та тонкий смак у змісті. Мосендз - поет філософічної рефлексії. В його злегка елегійних, а водночас глибоко мужніх та стоїчно бадьорих віршах - дихання вічності".

¹ Спочатку влаштувався на роботу в м. Луцьк у конторі адвоката, але в 1922р. був заарештований за просвітянську діяльність і висланий углиб Польщі, звідки він перебрався до Чехо-Словаччини.

Леонід Мосендз і Костопільщина

(Закінчення. Початок у попередніх
номерах газети)

Леонід Мосендз іще зі студентських років почав хворіти на туберкульоз легень. Очевидно, не тільки в пошуках цілющого гірського повітря він змушений був перебраться до Австрії, залишити дружину та дочку в Братиславі. Поет не хотів потрапити в поле зору радянської агентури, яка скрізь і усюди вистежувала українських патріотів, щоб розправитися з ними. А коли стан здоров'я погіршав, він їде лікуватися до Швейцарії на кошти американської допомогової організації.

Відчуваючи, що залишилося жити недовго, багато і напружено працює, зокрема над філософським романом "Останній пророк", який, за словами науковця Л. Черватенка, "увібрав у себе гіркий досвід цілого покоління. Власне, він і писався з розрахунку на безкомпромісну полеміку".

Цей твір, що став лебединою піснею автора, своїм ідейним спрямуванням перегукується з античними творами Лесі Українки та поемою "Мойсей" Івана Франка.

Хвороба брала своє. Танули сили. Леонід Мосендз мужньо розлучався із жителями. Після другої операції серце не витримало. Зупинилося. Це сталося 13 жовтня 1948 року. Далеко від рідної України, сім'ї, друзів. На похорон не змогла приїхати і його дружина. В останню путь проводжали працівники швейцарського санаторію і невеликий гурт українських емігрантів.

Відчуваючи, що жити залишилося недовго, поет пише заповітне слово для нащадків:

*Любий друже! Як кидати
їмуть на мене глину вогку,
прошу я тебе, благаю
не дозволь співать: "Кру-кру!.."
Ні, я прошу, друже милий,
Заспівати наді мною:
"Гей, нумо, хлопці, до зброї!.."
Пісню бою й перемог.*

Літературна спадщина Леоніда Мосендза багата і різноманітна за тематикою і

Літературна спадщина Леоніда Мосендза багата і різноманітна за тематикою і жанрами. Серед поетичної творчості виділяється збірка поезій "Зодіак" (1941 р.). Автор прагнув зрозуміти, як сам висловився, "матерії незупинимий льот"; його, як ученого, хвилювали проблеми сучасної фізики, хімії, астрономії, космосу, математики і т.д. Але в центрі уваги письменника - людина з її одвічним прагненням до свободи, через що в багатьох творах звучать мотиви національно-визвольної боротьби.

У сні, під киреєю віку,
вдивляюсь в прийдешність свою:
ми встанем, ми встанем без ліку,
щоб в чеснім ще вмерти бою!..

Вимушена еміграція (служив в армії УНР як старшина, тому не міг жити в радянській Україні) наклала відбиток на його творчу індивідуальність. Боляче сприймав розлуку з рідним краєм. Ностальгія за ним переслідувала все життя, виливалася у хвилюючі рядки:

*Як хочеться молитися часом
комусь, хто всевибачливий й ласкавий:
"Не приведи загинути рабом
чужої ласки і чужої справи.
Не допусти закінчити ці дні
під непривітним чужинецьким дахом.
О, дай хоч серцем перейти мені
Старим, запиленим чумацьким шля-
хом..."*

А з якою зневагою і болем у серці писав автор про різного роду яничарів і перевертнів!

*А ще кому знесете ви данину?
Яким варягам зложите присягу?
Яку чужу прикрасите ви сагу?
І перед ким ще схилите коліна?*

Чи не по-сучасному звучать ці рядки поета-патріота?!

Шанувальники таланту Леоніда Мосендза ніяк не можуть дочекатися од видавців його книг. Розрізнені публікації в часописах недостатні, щоб осягнути глибину творчої індивідуальності поета і прозаїка. Він заслуговує на те, щоб все краще з літературної спадщини звійшло до програм середніх і вищих шкіл. Тоді б ми мали повне право сказати: видатний письменник і вчений повернувся, нарешті, в Україну, яку так трепетно любив.

Анатолій КАРП'ЮК.